

Рябченко Ю. Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університету державної фіскальної служби України

СУБ'ЄКТИ, ЯКІ НАДАЮТЬ СУДУ КОНСУЛЬТАЦІЙНУ ДОПОМОГУ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЯ СПРАВИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена уточненню окремих положень щодо правового статусу суб'єктів, які надають суду консультативну допомогу; формуванню на цій основі висновків стосовно розмежування відповідних процесуальних статусів; окресленню напрямків щодо внесення змін до чинного цивільного процесуального законодавства.

Ключові слова: спеціаліст, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, висновок на виконання повноважень, суд, цивільний процес.

Постановка проблеми. Аналіз норм чинного цивільного процесуального законодавства дозволяє визначити лише двох учасників цивільного процесу, які надають суду консультативну допомогу під час розгляду і вирішення справи: спеціаліст (ст. 54 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (далі – ЦПК України) [1] та суб'єкт публічної влади, який бере участь у справі з метою надання висновків на виконання своїх повноважень (ч. 3 ст. 45 ЦПК України). Попри те, що цей перелік не відрізняється різноманітністю, дослідження доктринальних джерел, судової практики застосування відповідних положень цивільного процесуального законодавства надає підстави для висновків про неоднакове сприйняття відповідних положень як науковцями, так і практичними працівниками, зокрема судьями. Так, у юридичній літературі неодноразово предметом уваги ставало питання відмінностей висновку вказаних суб'єктів публічної влади від висновку експерта [2, с. 81-82; 3, с. 138]. Слід відмітити, що при наданні відповідей на таке питання авторами не достатньо мірою враховується основна відмінність – призначення вказаних форм участі осіб у цивільному процесі. Це призводить до неповного висвітлення інших відмінностей між ними. Недостатність уваги у науковій літературі до визначення процесуального статусу суб'єктів, передбачених у ч. 3 ст. 45 ЦПК України призводить до окремих спірних пропозицій щодо утворення нових процесуальних статусів, наприклад, щодо участі «фахівців у певній галузі знань» [4, с. 124]. В судовій практиці зустрічаються випадки, коли суд залучає суб'єктів публічної влади для подання висновку замість призначення судової експертизи [5]. Слід вказати, що правове регулювання особливостей участі вказаних осіб у цивільному процесі не отримало свого істотного розвитку у положеннях проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 23.03.2017 р. № 6232 [6]. Так, відповідно до ч. 1 ст. 57 проекту змін до Цивільного процесуального кодексу України, метою участі у цивільному процесі вказаних осіб є захист прав, свобод та інтересів інших осіб, або державних чи суспільних

інтересів. Без істотних змін залишилися також положення щодо їх процесуальних прав та обов'язків (ст. 58). Вказане свідчить про необхідність уточнення положень щодо правового статусу суб'єктів, які надають суду консультативну допомогу.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Питанням процесуального статусу таких учасників цивільного процесу, як експерт, спеціаліст, а також органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (ст. 45 ЦПК України) завжди приділялась значна увага, в тому числі і протягом останніх років. Водночас, у рамках дослідження останньої категорії учасників цивільного процесу основна увага приділялась дослідженню діяльності прокурора (І. П. Тимошевська), органів місцевого самоврядування (Ю. С. Дацко), окремих органів державної влади. Досліджень, присвячених участі у цивільному процесі суб'єктів, передбачених у ч. 3 ст. 45 ЦПК України, як монографічного характеру, так і навіть на рівні наукових публікацій майже не зустрічається. В окремих випадках відповідні питання розглядаються поверхово, в рамках досліджень більш загального характеру (І. П. Тимошевська), або ж досліджень певного галузевого спрямування (Г. В. Чурпіта). Окремі аспекти участі у цивільному процесі вказаних осіб висвітлюються у навчальних виданнях [2, с. 81; 8, с. 201].

Метою статті є уточнення окремих положень щодо правового статусу суб'єктів, які надають суду консультативну допомогу; формування на цій основі висновків стосовно розмежування відповідних процесуальних статусів; окреслення напрямків щодо внесення змін до чинного цивільного процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Завданням участі в цивільному процесі суб'єктів публічної влади, передбачених у ч. 3 ст. 45 ЦПК України у юридичній літературі визначається реалізація покладених на них законом функціональних обов'язків [2, с. 81]. Завдання діяльності експерта зумовлено значенням висновку експерта як одного з джерел доказів у цивільному процесі. С.В. Васильєв пов'язує відмінності висновку суб'єктів, передбачених ч. 3 ст. 45 ЦПК України, від висновку експерта із: метою вказаного висновку, суб'єктами, які його проводять, наслідками, який викликає такий висновок.

Г. В. Чурпіта доповнює вказані відмінності такими, як відсутність у висновку експерта правової оцінки обставин справи; висновок експерта є засобом доказування; висновок експерта є наслідком проведення спеціального дослідження; можливість застосування до суб'єкта проведення такого дослідження кримінальної відповідальності; специфічне коло суб'єктів проведення експертизи, визначене чинним законодавством [7, с. 165]. І. П. Тимошевська окреслює відмінності участі у цивільному процесі органів публічної влади для надання висновків на виконання своїх повноважень від участі у справі експерта: висновок є формою здійснення обов'язків, а ви-

висновок експерта отримується для отримання доказів у справі; висновок органу публічної влади може містити правовий за своїм характером висновок, і навіть пропонувати варіант вирішення справи [3, с. 138]. Визнаючи ґрунтовність вказаних підходів, вбачається за доцільне вказати також на призначення діяльності вказаних осіб як на основну відмінність між ними. Так, у висновку експерта викладаються висновки про факти (нові фактичні дані у справі). Метою проведення експертизи є саме це. Щодо ж висновку суб'єктів, передбачених у ч. 3 ст. 45 ЦПК України, то його метою є отримання суджень, що ґрунтуються на фактах (фактичних даних). Так, у справах про усиновлення органи опіки та піклування надають висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини. Саме з цієї причини слід визнати спірними позиції окремих авторів щодо визнання висновку вказаних органів окремим джерелом доказування в цивільному процесі [3, с. 138]. Як слушно вказує С. В. Васильєв, такий висновок може бути, за наявності підстав – письмовим доказом у справі – стосовно тих обставин, що стали підставою для кінцевого судження [2, с. 82]. Втім, навіть у цьому випадку суд має зважати на мету, для досягнення якої відповідні органи збирали та досліджували факти. У зв'язку із наведеним, спірною вбачається судовою практика, коли для спростування висновку експерта (отриманого не у порядку розгляду судової справи) до участі у справі залучається орган державної влади для подання висновку на виконання своїх повноважень [5]. У подібних випадках, за наявності підстав доцільніше призначати судову експертизу під час розгляду справи.

Інше, що привертає до себе увагу – це поширене у юридичній літературі визначення суб'єктів публічної влади, передбачених у ч. 3 ст. 45 ЦПК України фактично як суб'єктів захисту прав у цивільному судочинстві. Зокрема, С. В. Васильєв вказує саме на таку мету їх діяльності при наданні висновку на виконання своїх повноважень [2, с. 81]. Повністю підтримуючи зазначене, слід враховувати, що кінцевим суб'єктом, який ухвалює рішення у справі, є суд. Тому діяльність вказаних суб'єктів слід охарактеризувати скоріше як сприяючу. Вказане підтверджується положенням ч. 1 ст. 212 ЦПК України, відповідно до якого єдиним критерієм оцінки доказів судом є його внутрішнє переконання. Остаточне рішення у справі приймається виключно судом. Тому слід погодитись із усталеною в юридичній літературі позицією, що вказані висновки не є обов'язковими для суду, але незгоду з ними суд має мотивувати.

Вирішуючи питання щодо доцільності розгляду вказаних суб'єктів публічної влади як суб'єктів захисту прав, свобод, законних інтересів, слід зважати на неоднаковість наукових позицій щодо розуміння поняття «захист суб'єктивних прав». Так, у процесуальній доктрині усталеним є визначення форм захисту суб'єктивних приватних прав, з аналізу положень щодо яких можливо виділити таку ознаку захисту, як здійснення його шляхом винесення уповноваженою особою (в тому числі і у випадку самозахисту) певного рішення, що тягне юридичні наслідки. Практично всі форми захисту приватних прав здійснюються у результаті правозастосування як специфічної правової діяльності, із ухваленням її результату відповідного рішення, що тягне юридичні наслідки примусового характеру стосовно порушника відповідних прав [8, с. 11-17]. Повертаючись до цивільного судочинства, можливо вказати, що висновок суб'єктів публічної влади, що подається ними відповідно до ч. 3 ст. 45 ЦПК України, не носить примусового, обов'язкового характеру, не створює прав та обов'язків для суб'єкта,

який порушує права, свободи, законні інтереси. Адресатом цього висновку, в першу чергу, є суд, який обов'язково має прийняти цей висновок до розгляду і у разі незгоди з ним навести свої мотиви. З урахуванням цього висновку лише суд приймає рішення у справі і безпосередньо захищає таким чином суб'єктивні права, свободи, законні інтереси. Тобто, безпосереднім суб'єктом захисту прав слід визначити саме суд. З іншого боку, не можна не зважати також на усталене у теорії права розуміння правового захисту з позиції комплексу заходів, спрямованих на забезпечення відповідних прав. За такого розуміння поняття «захист прав» набуває діалектичної форми: захист може вважатись таким, що відбувся не з моменту винесення відповідного рішення, а за умови якщо реально здійснюються передбачені у законі заходи. За таких обставин діяльність суб'єктів публічної влади, визначених у ч. 3 ст. 45 ЦПК України без сумніву слід вважати саме захистом прав. Проте, у такому разі постає питання щодо вичерпності класифікації форм захисту суб'єктивних приватних прав, свобод, законних інтересів, що наводиться у цивільній процесуальній літературі. Адже така класифікація під такими формами захисту традиційно розуміє виключно ті види діяльності, що закінчуються ухваленням правозастосовного за своєю сутністю рішення. Так, результатом застосування адміністративної форми захисту суб'єктивних приватних прав наводиться правозастосовне рішення відповідних суб'єктів публічної влади [9, с. 19; 8, с. 12]. З огляду на вказане, слід включити до адміністративної форми захисту суб'єктивних приватних прав також діяльність суб'єктів публічної влади, передбачену ч. 3 ст. 45 ЦПК України.

Із питанням захисту суб'єктивних приватних прав, свобод, законних інтересів у порядку цивільного судочинства тісно пов'язане питання кола суб'єктів, які можуть брати участь у розгляді справи на підставі ч. 3 ст. 45 ЦПК України. Так, відповідно до вказаної норми, такими є органи державної влади та органи місцевого самоврядування. В юридичній літературі вказується на проблемні питання визначення процесуального статусу осіб, які на вимогу суду проводять наукові дослідження і дають відповідь на важливі питання, що стосуються розгляду справи, наприклад – з метою підтвердження необґрунтованості та неповноти висновку експерта, який було надано раніше. На обґрунтування такої позиції наводяться положення щодо відмінностей таких осіб від спеціалістів та від суб'єктів, передбачених ч. 3 ст. 45 ЦПК України. У зв'язку із цим вказується на доцільність присвоєння такому висновку статусу окремого джерела доказування [4, с. 124]. Слід вказати, що така позиція потребує подальшого обґрунтування. Так, проведення наукового дослідження, за наявності підстав, може здійснюватись у порядку проведення відповідної судової експертизи. У разі виходу поставлених на дослідження питань за межі спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо та входження їх до сфери права є підстави казати про втручання такого дослідження у незалежність суду, зокрема щодо оцінки зібраних у справі фактів. Певним винятком із вказаного можливо вважати випадки, передбачені п. 3 ч. 1 ст. 360-1 ЦПК України, зокрема стосовно звернення судді-доповідача Верховного Суду України до фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді України стосовно підготовки наукового висновку щодо норми права, яка неоднаково застосована судом (судами) касаційної інстанції. Втім, з огляду на інстанційність таких справ, складність тлумачення відповідних норм права, можливо вказати на винятковий характер таких випадків, а отже – спірність позиції щодо впровадження до ЦПК України такого

окремого процесуального статусу, як «фахівець у певній галузі знань». Питання щодо доцільності подання до суду результатів вказаних вище досліджень потребує окремої уваги, і не може бути повноцінно розглянуто в межах цього дослідження. Водночас, не викликає сумнівів необхідність подальшого обґрунтування позиції щодо впровадження у цивільне судочинство такого окремого джерела доказів, як «висновок фахівця у певній галузі знань».

Висновки. Проведене дослідження надає підстави для наступних висновків:

1. Основним критерієм розмежування участі у цивільному процесі суб'єктів публічної влади для подання висновків на виконання своїх повноважень (ч. 3 ст. 45 ЦПК України) та експерта слід вважати мету діяльності вказаних осіб. Результатом висновку суб'єкта публічної влади є судження, а результатом висновку експерта – фактичні дані.

2. Діяльність суб'єктів публічної влади, які беруть участь у справі для подання висновку на виконання своїх повноважень (ч. 3 ст. 45 ЦПК України), слід охарактеризувати як сприяючу стосовно захисту прав, свобод та інтересів. Остаточо захист у даному випадку здійснюється судом.

3. Слід включити до адміністративної форми захисту суб'єктивних приватних прав також діяльність суб'єктів публічної влади, передбачену ч. 3 ст. 45 ЦПК України.

4. Слід приєднатись до позиції вчених щодо недоцільності закріплення висновку суб'єкта публічної влади на виконання своїх повноважень самостійним окремим джерелом доказів у цивільному процесі.

5. Відсутня необхідність у формуванні такого окремого процесуального статусу, як «фахівець у певній галузі знань». За наявності підстав відповідні дослідження можуть проводитись або в порядку проведення судової експертизи, або ж шляхом залучення до участі у справі суб'єктів публічної влади, передбачених ч. 3 ст. 45 ЦПК України.

6. Перспективним напрямком подальших досліджень є уточнення кола суб'єктів, які можуть бути залучені у порядку, передбаченому ч. 3 ст. 45 ЦПК України та відповідних питань, з яких вони можуть подавати висновки на виконання своїх повноважень.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV: за станом на 20 верес. 2016 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16 (07.05.2004). – Ст. 1088 (із змінами).
2. Васильєв С. В. Цивільний процес: навч. посіб / Васильєв С. В. – Х.: ТОВ «Одісей», 2008. – 480 с.
3. Тимошевська І. П. Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб: моногр. / Тимошевська І. П. – Х.: Еспада, 2014. – 176 с.

4. Петровський А. В. Участь «фахівця у певній галузі знань» у цивільному процесі України: дискусійні питання законодавчого закріплення / А.В. Петровський // Цивільний процес на зламі століть: мат-ли наук.-практ. конф. (м. Харків, 20-21 жовт. 2016 р.) / ред. К.В. Гусаров. – Х.: Право, 2016. – 164 с.
5. Про залучення до участі у справі органу державної влади для подання висновку на виконання своїх повноважень: ухвала Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 16.09.2014 р. № 210/272/13- [Електронний ресурс] // Веб-сайт «Єдиний державний реєстр судових рішень». – Режим доступу до док.: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40548423>.
6. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: проект Закону України від 23.03.2017 р. № 6232 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: система інформаційно-правового забезпечення «Ліга-Закон» станом на 30.09.2017 р.
7. Чурпіта Г. В. Захист цивільних прав та інтересів у порядку неповідомного цивільного судочинства / Чурпіта Г.В. – Київ: Алерта, 2016. – 434 с.
8. Курс цивільного процесу: підруч. / [Комаров В. В. [та ін]; ред. В. В. Комаров. – Х.: Право, 2011. – 1352 с.
9. Цивільний процес України: підруч. / ред. В.О. Кучер. – Львів: ДУВС, 2016. – 768 с.

Рябченко Ю. Ю. Субъекты, оказывающие суду консультационную помощь при рассмотрении и разрешении дела: проблемные вопросы определения и законодательного закрепления

Аннотация. Статья посвящена уточнению отдельных положений правового статуса субъектов, оказывающих суду консультационную помощь; формированию на этой основе выводов относительно разграничения соответствующих процессуальных статусов; определению направлений по внесению изменений в действующее гражданское процессуальное законодательство.

Ключевые слова: специалист, органы государственной власти, органы местного самоуправления, заключение по делу, суд, гражданский процесс.

Ryabchenko Yu. Subjects providing advice to the court during the consideration and resolution of a case: problematic issues of definition and legislative consolidation

Summary. The article is devoted to the clarification of certain provisions regarding the legal status of the entities providing counseling assistance to the court; drawing on this basis conclusions regarding the distinction between the respective procedural statuses; outline of the directions for making changes in the existing civil procedural legislation.

Key words: specialist, state authorities, local self-government bodies, conclusion on case, court, civil process.